

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРУУ АКАДЕМИЯСЫ

Диссертациялык кенеш Д 13.23.662

Кол жазма укугунда
УДК: 378.14.015.62

Молдалиева Саламат Аманкуловна

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙДА ГУМАНИТАРДЫК АДИСТИКТЕРДИН
КЕЛЕЧЕКТЕГИ ПЕДАГОГТОРДУН УКУКТУК
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогика жана билим берүү тарыхы

педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2023

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчиси:

Калдыбаева Айчүрөк Токтопологовна
педагогика илимдердин доктору, профессор, И.
Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин педагогика кафедрасынын
башчысы

Расмий оппоненттер:

Мамытов Абакир Мамытович
педагогика илимдердин доктору, профессор,
Кыргыз билим берүү академиясынын
академиги, башкы илимий кызматкери
Шерматова Ильмира Кубанычбековна
педагогика илимдердин кандидаты, С.
Наматов атындагы Нарын мамлекеттик
университетинин педагогика жана окутуунун
технологиясы кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме:

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин жогорку мектептин
педагогикасы кафедрасы (720033, Бишкек ш.,
Фрунзе көч., 547).

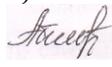
Диссертацияны коргоо 2023-жылдын 26-майында саат 16.00до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин алдындагы жана Кыргыз билим берүү академиясынын Д 13.23.662 диссертациялык кеңешинин педагогикалык илимдердин доктору (кандидаты) окумуштуу даражасын ыйгаруу отурумунда, 720026, Бишкек ш., И. Раззакова көч., 51 дареги боюнча болуп өтөт.

Диссертацияны коргоону онлайн берүүнүн идентификациялык коду:
<https://vc.vak.kg/b/132-iro-djs-est>.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан (720026, Бишкек ш, Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын китепканасынан: (720000, Бишкек шаары, Эркиндик бульвары, 25) жана диссертациялык кеңештин www.arabaev.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2023-жылдын 26-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,

педагогикалык илимдердин кандидаты, доцент **Абдыкапарова А.О.**

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргызстанда билим берүү саясатын модернизациялоо бүгүнкү күндө педагогикалык кызматкерлердин социалдык-укуктук активдүүлүгүнүн жогорулашын шарттап, жаңы натыйжаларга жана билим берүүнүн сапатына багытталган. Гуманитардык адистиктеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүнүн көйгөйү бүгүнкү күндө юриспруденция менен педагогиканын кесилишинде турган дисциплиналар аралык изилдөөнүн предмети болуп саналат жана педагогдун билим берүү ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актыларда жетишээрлик багыт албагандыгы менен шартталган. Гуманитардык адистиктер боюнча заманбап педагогдун милдети – адамдын укуктары жана эркиндиктери боюнча билимдерди өздөштүрүү, өзүнүн идеалдарын жана баалуулуктарын түшүнүү, адеп-укуктук ченемдерди, моралдык жана этика ченемдерин өздөштүрүү болуп саналат. Ал билим алуучулардын укуктук маданиятын калыптандырууга катышууга, өз укуктарын билген жана коргогон, башка адамдын укуктарын бузбаган эркин адам катары анын инсандыгын өнүктүрүү үчүн укуктук мейкиндикти түзүүгө жөндөмдүү жана даяр болушу керек. Гуманитардык адистиктеги келечек педагогду укуктук жактан даярдоо системасы укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө, укуктук өз алдынча билим алуу муктаждыктарына, укуктук сабаттуулугун жогорулатууга, педагогикалык практика жактан баалуу укуктук көрсөтмөлөрдү ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган. Педагогикалык кызматкерлерди укуктук жактан даярдоонун маанилүү учуру ЖОЖдо билим берүүнүн бүткүл мезгилинде укуктук дисциплиналарды үйрөнүүнү уюштуруу болуп калууга тийиш. Укуктук даярдоонун ЖОЖдук мезгили келечектеги педагогдун базалык укуктук даярдыгы катары каралат, ал ЖОЖдон кийинки билим алуу этабында адистин педагогикалык ишинин профилине ылайык тереңдетилген жана өнүгүү билимин алат. Укуктук окутуунун мазмунун калыптандыруу педагогикалык кызматкер тарабынан чечилген кесиптик маселелердин комплексине, анын укуктук билим деңгээлине жараша болот.

Биздин изилдөө көрсөткөндөй, педагогдор көп учурда өздөрүнүн укуктук макамын гана эмес, билим берүү чөйрөсүндөгү мамилелерди жөнгө салуучу окуучунун жана анын ата-энесинин (мыйзамдуу өкүлдөрүнүн) укуктук макамын да аныктаган укуктук ченемдердин мазмунун билишпейт, укук бузууларга көңүл бурушпайт, калыптанып калган стереотиптерге байланыштуу өз аракеттеринин мыйзамсыздыгын билишпейт.

Ошентип, укуктук билим берүү маселесин изилдөө бизди келечектеги гуманитардык адистиктеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу көйгөйүн изилдөөдө **бир катар карама-каршылыктарды аныктоого** түрттү:

– коомдун жогорку укуктук билими бар педагогдорго болгон муктаждыгы жана алардын ЖОЖдо келечектеги педагогикалык ишмердүүлүккө жетишсиз даярдалышы;

– кесиптик компетенцияны калыптандыруу жана укук чөйрөсүндө укук бузууларга жол бербөө же билим берүү процессинин катышуучуларынын ортосундагы чыр-чатактарды чечүү үчүн укуктук чөйрөнү түзүү;

– билим берүү чөйрөсүндөгү укук маселелери боюнча окутуучулук корпустун жетишсиз даярдыгынан улам келип чыккан билим берүүдөгү укукту иш жүзүндө өнүктүрүүнүн зарылчылыгы жана анын мазмунун курууга белгиленген салттуу мамиле.

Ошентип, аныкталган карама-каршылыктар изилдөө көйгөйүн түзүүгө алып келди: кандай педагогикалык шарттар окуу процессинде келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшөт.

Диссертациянын темасынын билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы: Диссертациянын темасы И.Арабаев атындагы КМУнун илимий-изилдөө иштеринин 2015-2020-жылдардагы актуалдуу темаларынын тизмесине киргизилген.

Изилдөөнүн максаты: университеттин шартында келечектеги гуманитардык (юридикалык эмес) адистиктеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана алардын натыйжалуулугун эксперименталдык түрдө текшерүү.

Изилдөөнүн маселелери:

1. Университеттин шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун теоретикалык негиздерин жана өбөлгөлөрүн изилдөө.

2. Укуктук компетенцияны калыптандыруунун моделин түзүү жана келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга түрткү болуучу педагогикалык шарттарды аныктоо.

3. Университеттин шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун моделин жана педагогикалык шарттарынын эффективдүүлүгүн эксперименталдык түрдө текшерүү.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: теоретикалык негиздер изилденген, университеттин шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесиндеги өбөлгөлөр жана карама-каршылыктар аныкталган; «Билим берүү укугунун негиздери» атайын курсунун жаңыланган мазмуну; келечектеги гуманитардык педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун модели түзүлдү; келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшүүчү педагогикалык шарттар аныкталган жана алардын эффективдүүлүгү эксперименталдык жактан текшерилген.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси: педагогикалык шарттар, өбөлгөлөр, укуктук курстун жаңыланган мазмуну жана университеттин шарттарында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу ыкмалары билим берүү ишмердүүлүгүндө студенттердин укуктук билимдерин, укуктук документтер менен иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө түрткү болот; тиешелүү укуктук маалыматтарды табуу жана колдонуу жөндөмдүүлүгү, билим берүү процессинин катышуучуларынын укуктук макамына ылайык аракеттенүү, студенттерди ийгиликтүү социалдаштыруу үчүн укуктук тарбия жана тарбиялоо иштерин жүргүзүү; жагымдуу укуктук чөйрөнү түзүү, салттуу баалуулук багыттарын жана жарандык позициясын өнүктүрүү. Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун аныкталган модели билим берүү процессин максаттуу жана системалуу уюштурууга жардам берет, мында студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө жана калыптандырууда максималдуу натыйжаларга жетишилет; укуктук билимдердин деңгээлин аныктоо; базалык, баштапкы теоретикалык укуктук билимдерди өздөштүрүү, коомдук турмушта да, кесиптик-педагогикалык иш чөйрөсүндө да укуктук терминологияга ээ болуу; инсандык-багытталган технологиялардын негизинде келечектеги педагогдорду кесиптик даярдоодо укуктук түзүүчү бөлүгүн күчөтүү.

Коргоого коюлган диссертациянын негизги жоболору:

1. Педагогдун квалификациясына коюлган укук-ченемдик талаптардын негизинде жана ага таянып, биз укуктук компетенттүүлүктү билим берүү тармагындагы адистин милдеттүү компетенициясы катары карап, илимде калыптанган педагогдун кесиптик компетенттүүлүгү жөнүндөгү түшүнүктү толуктайбыз. Педагогдун укуктук компетенттүүлүгү деп педагогдун интегрирленген сапаты катары кесиптик ишмердүүлүктө туура багыт алууга даярдыгы жана жөндөмдүүлүгү, мыйзамдын ченемдерин сактоо менен билим берүү процессинин катышуучуларынын укуктук макамын аныктоо, укуктук мамилелердин субъекттеринин таламдарын жана укуктарын коргоо жана педагогикалык ишмердүүлүктүн принциптерин сактоо.

2. Студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн өнүктүрүү жана калыптандыруу үчүн келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун модели; укуктук билимдердин аныкталган деңгээли; билим берүү системасына туура келген базалык, баштапкы теоретикалык укуктук билимдер, укуктук терминологиянын элементтер; инсандык-багытталган технологиялардын негизинде келечектеги педагогдорду кесиптик даярдоодогу укуктук түзүлүш. Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшүүчү педагогикалык шарттар: укуктук компетенцияны калыптандыруу үчүн практикага-багытталган билим берүү чөйрөсүн камсыз кылуу; укуктук социалдаштыруу; кесиптик даярдоонун жүрүшүндө түптөөлүүчү укуктук тажрыйбаны ишке ашыруу.

3. Педагогикалык шарттарды тандоонун тууралыгын жана эффективдүүлүгүн далилдеген университеттин шартында гуманитардык адистиктин келечектеги педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча эксперименталдык иштердин жыйынтыгы.

Изденүүчүнүн жеке салымы университеттин шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселесин изилдөө процессиндеги өбөлгөлөрдү жана карама-каршылыктарды системалаштырууда; философтордун, педагогдордун, психологдордун эмгектерин, ошондой эле теоретикалык негиздерин изилдөө процессинде келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун моделин өркүндөтүүдө; келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшүүчү педагогикалык шарттарды аныктоо, билим берүүнүн актуалдуу укуктук маселелерин ачып берген “Билим берүү укугунун негиздери” атайын курсунун мазмунун жаңылоо. Алынган укуктук билимдер мындан аркы кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктө, окуу-тарбия процессин ишке ашырууда колдоо көрсөтөт. Кыргыз Республикасынын билим берүү чөйрөсүндөгү эл аралык жана ата мекендик мыйзам актылары менен таанышуу болгон, мектептеги билим берүү чөйрөсүндөгү коопсуздук стандарттарынын комплексинде мектептик билим берүүдөгү ченемдик-укуктук актылардын жыйнагы изилденген жана колдонулган.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын сыноо жана ишке ашыруу эл аралык, ЖОЖдор аралык илимий-практикалык конференцияларда, И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасында жана К. Карасаев атындагы БМУда талкууларда өткөрүлдү. Компетенттүүлүк көйгөйү боюнча изилдөөнүн негизги жоболору жана идеялары Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде өткөн “Көп тепкичтүү билим берүүгө өтүү шартында илимий-педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүү” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференцияда баяндама менен чыгып сүйлөгөндө чагылдырылган (2019); Профсоюздардын Санкт-Петербург гуманитардык университетинин «Жогорку окуу жайларында аралыктан окутуу, көйгөй тажрыйбасы жана өнүгүү келечектери» эл аралык катышуусу менен Бүткүл россиялык илимий-практикалык конференция (2020); Кыргызстан Эл аралык университетинин Улуу Ата Мекендик согуштагы Жеңиштин 75 жылдыгына арналган Эл аралык илимий-практикалык студенттик конференцияда «Улуу Ата Мекендик согуш менин үй-бүлөмдүн тарыхында» деген темада (2020).

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда толук чагылдырылышы. Натыйжаларды ишке ашыруу келечектеги гуманитардык адистиктеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгү көйгөйүн изилдөөдө алынган илимий басылмалар аркылуу ишке ашырылган. Диссертациянын темасы боюнча 12 илимий макала жарык көргөн.

Диссертациянын курамы жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, үч главадан, корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, тиркемелерден турат. Диссертациянын көлөмү 160 беттен турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөздө диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделген, изилдөөнүн максаттары жана маселелери аныкталган, иштин илимий жаңылыгы, практикалык маанилүүлүгү, автордун жеке салымы, коргоого коюлуп жаткан жоболор ачылган, изилдөөнүн натыйжаларын сыноо, илимий иштин курамы берилген.

«ЖОЖдогу келечектеги гуманитардык адистиктеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун теоретикалык негиздери» деген аталыштагы биринчи главада педагогдун укуктук компетенттүүлүгүнүн маңызын жана түзүмүн аныктоонун теоретикалык ыкмалары, укуктук компетенцияны калыптандыруу процессинин концепциясы жана мазмуну, ошондой эле келечектеги гуманитардык адистиктеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун процессин изилдөөдө психологиялык-педагогикалык мамилелер ачылган. Ушул убакка чейин биздин коомдо укуктук билимге юрист адиси гана ээ болушу керек, адам укуктары жана эркиндиктери, кызыкчылыктарды коргоо деген түшүнүк анын милдеттерине кирет деген стереотип калыптанып калган. Биздин милдет – бул стереотипти жоюп, коомдун ар бир мүчөсү жана өлкөнүн жараны укуктук билимге ээ болушу керектигин ачык-айкын көрсөтүү. Баарынан мурда бул билим берүү тармагында зарыл, анткени аталган көйгөйдө педагог жалпы маданияттын, адамдык баалуулуктардын алып жүрүүчүсү жана жеткирүүчүсү катары каралып, укуктук маданият жана укук адамдык баалуулуктардын бири болуп саналат. Келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгү көйгөйүн изилдеп атып, биз өзгөчө басымды педагогдун инсандыгына, анын моралдык сапаттарына, кесиптик компетенттүүлүктүн өнүгүшүнө жана калыптанышына кандай таасир этээрине токтолдук. Педагогдун билим берүү тармагындагы “кесиптик компетенттүүлүгү” түшүнүгү анын педагогикалык милдеттерди өз алдынча жана эң натыйжалуу чечүүгө мүмкүндүк берген жеке мүмкүнчүлүктөрү, ошондой эле педагогикалык ишмердүүлүктү ишке ашыруу үчүн анын теоретикалык жана практикалык даярдыгынын бирдиктүүлүгү менен мүнөздөлөт.

Бул изилдөөнүн теоретикалык-методологиялык негизин теория менен практиканын өз ара байланышынын жалпы илимий принциптери, билим берүү системасындагы социалдык-инсандык багыт, социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн жана билим берүү системасынын жаңыланууларынын өз ара байланышы түзүлдү, философия жана укук, педагогика жана психология тармагындагы алдыңкы окумуштуулардын эмгектеринде өз чагылдырылышын тапкан. Кыргызстандагы билим берүү көйгөйлөрү жана компетенттүү мамиленин маселелери төмөнкүдөй окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылган: Алимбеков А. (2011), Асипова Н.А.(2019), Добаев К.Д., Калдыбаева А.Т. (2017); Мамытов А.М., Наркозиев А.К. Студенттерге билим берүү жана тарбиялоо көйгөйлөрү Кыргыз Республикасындагы гуманитардык

билим берүү келечектеги педагогдордун Т.Т.Шамурзаеванын «Өспүрүмдөрдү класста жана класстан тышкары иштеринде жарандык тарбиялоо («Орус тили» сабагынын мисалында» (2009); М.Ж Чорованын «Келечектеги окутуучуларды кесиптик даярдоо процессинде алардын эколого-укуктук маданиятын калыптандыруунун теоретико-усулдук негиздери» (2003).; М. Дж. Сейдакматов «Болочок мугалим кесибиндеги студенттерге укук маданиятын калыптандыруунун педагогикалык негиздери» (2011); М.Г. Сидорованын «Гуманитардык адистиктердин студенттеринин кесиптик көп маданияттуу компетенттүүлүгүн калыптандыруу» (2014); А.С.Раимкулованын «Коомду демократиялаштыруу шартында келечектеги педагогдун инсандык моралдык сапаттарын калыптандыруу (Кыргыз Республикасынын ЖОЖдорунун материалдарынын негизинде» (1992) диссертациялык иштеринде чагылдырылган.

Укуктук компетенттүүлүк түшүнүгүн талдоо менен биз адам укуктарынын жана эркиндиктеринин негизги кепилдиги болгон Кыргыз Республикасынын Конституциясына, билим алууга укук берген Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамдарына жана Кыргыз Республикасынын билим берүүгө, жарандардын укуктарынын мамлекеттик кепилдиктерине таяндык, ошондой эле мамлекеттик саясаттын принциптерине, алардын ичинен биз үчүн эң кызыктуусу: билим берүүнүн гуманисттик мүнөзү, жалпы адамзаттык баалуулуктардын артыкчылыктуулугу, адамдын өмүрү жана ден соолугу, анын укуктары менен эркиндиктери, аларды урматтоо каралган. Укуктук компетенттүүлүктүн түзүмүн «укуктук маданият» же «укуктук сабаттуулук» түзөт. Укуктук маданият - кеңири түшүнүк жана көрүнүш, анткени ал жалпы адамзаттык маданияттын ажырагыс бөлүгү болуп саналат жана коомдук турмуштун түрдүү тармактарында, өзгөчө билим берүү, окутуу жана тарбиялоо чөйрөсүндө инсандын аң-сезиминин жана активдүүлүгүнүн калыптанышына таасирин тийгизет.

Укуктук сабаттуулук – бул өз коомунун жана өз өлкөсүнүн экономикалык, саясий, жарандык, коомдук жана маданий турмушуна толук жана натыйжалуу катышуу, прогресске жана өзүнүн өнүгүүсүнө көмөк көрсөтүү үчүн зарыл болгон билимдердин жана көндүмдөрдүн деңгээли. Сабаттуулук маданияттын бир элементи катары түшүнүлөт. Педагогдун укуктук компетенттүүлүгүнүн маңызы кесиптик-педагогикалык маселелерди чечүүдө, социалдык укуктук мамилелерди орнотууда жана жарандык милдетти аткарууда колдонулуучу укуктук билимдердин, көндүмдөрдүн жана шыктардын даражасы катары каралат.

Учурдагы бүтүрүүчү Мамлекеттик билим берүү стандартына жана социалдык талаптарга жооп берген компетенциялардын комплексине ээ болушу керек. Педагогикалык сөздүктө компетенттүүлүк – бул теоретикалык билимдердин негизинде турмуштун ар кыл чөйрөлөрүндөгү маселелерди чече билүү менен мүнөздөлгөн билим деңгээли. Келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселеси бүгүнкү күндө юридикалык

жактан да, педагогикалык жактан да аз изилденген. Бүтүрүүчү билим берүү тармагындагы мыйзамдык, ченемдик-укуктук актыларды начар түшүнөт жана укуктук сабаттуулуктун деңгээли төмөн. Студенттерде «Педагогдун укуктук макамы», «окуучунун ата-энесинин (мыйзамдуу өкүлдөрүнүн) укуктук абалы жөнүндө так аныктама жок. Анткени, педагог да, окуучу да, ата-эне да билим берүү мейкиндигинде укуктук мамилелердин түздөн-түз катышуучулары болуп саналат. Бүгүнкү студенттер, эртеңки педагогдор адеп-ахлак менен укуктун ортосундагы мамилени укуктук мамилелерди жөнгө салуучу катары начар түшүнүшөт. Ушуга байланыштуу келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгү көйгөйүн изилдөө менен биз мораль жана этика, адеп-ахлак, ар-намыс жана кадыр-барк деген түшүнүктөргө таянабыз. «Гуманитардык» табигый жана техникалык илимдерден айырмаланып, «адамдын инсандыгына, адамдын укуктарына жана таламдарына» кайрылууну билдирет; «коомду, элдин маданиятын жана тарыхын изилдөөгө байланышкан» илимдерди мүнөздөйт. Бул термин, адатта, адамдын жүрүм-турумун, анын рухий жашоосун, маданиятын түшүнүүгө, чечмелөөгө багытталган белгилүү бир кесиптик ишмердүүлүк менен байланышкан («гуманитардык илимдер» жалпыланган термин).

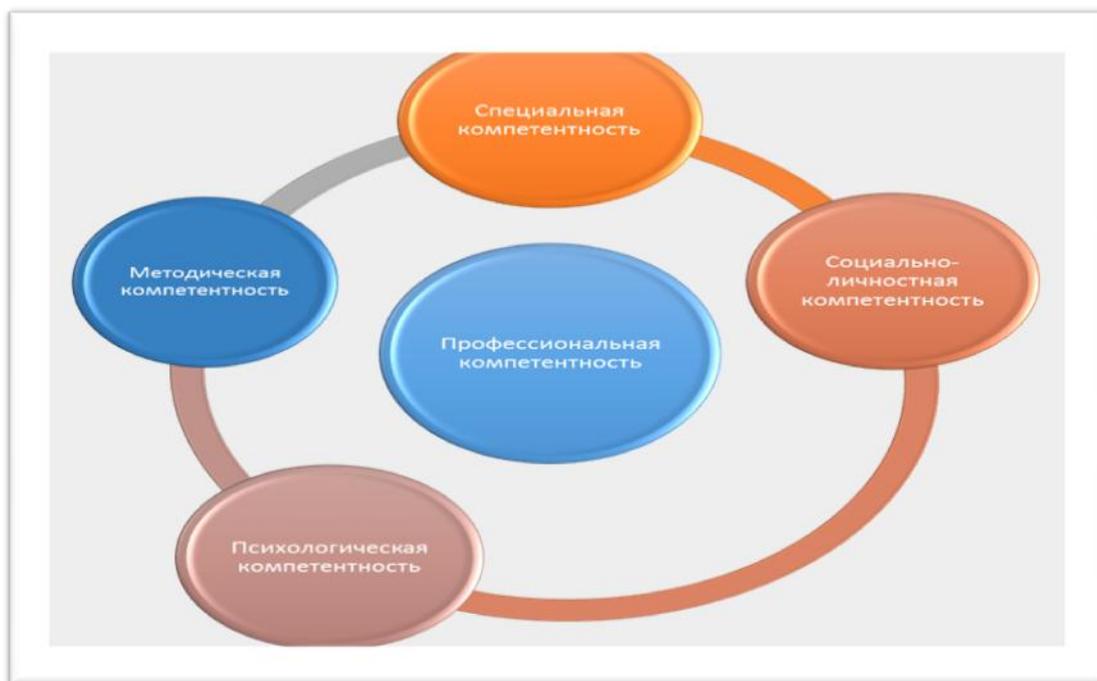
Келечектеги педагогду кесиптик даярдоо Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамынын жана Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарттарынын негизинде ишке ашырылат. Билим берүү стандартынын функциясы билим берүүнүн сапатын жана аны көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу болуп саналат. Белгилей кетсек, үчүнчү муундун стандарттары бакалаврдын квалификациялык мүнөздөмөлөрүн, ошондой эле бакалавриаттын ЖБП ишке ашырууда компетенттүүлүк мамиленин түзүмүнө талаптарды аныктаган. 3-муундагы Мамлекеттик стандарттарда компетенттүүлүк түшүнүгүн белгилүү бир чөйрөдө анын эффективдүү өндүрүштүк ишмердүүлүгү үчүн зарыл болгон студенттин (окуучунун) билим берүү даярдыгы үчүн алдын ала белгиленген коомдук талап (ченем) катары аныкталат; компетенттүүлүк инсандын белгилүү бир кырдаалда билим жана көндүмдөрдүн ар кандай элементтерин (билим берүү, инсандык жана кесиптик) өз алдынча колдонууга комплекстүү жөндөмдүүлүгү катары, педагогдун инсандыгын өзүн-өзү тарбиялоо, өзүн актуалдаштыруу жана өз алдынча натыйжалуулугун да ушуга кошууга болот.

Педагогикалык, филологиялык багыттагы жогорку кесиптик билим берүүнүн Мам.стандарттарында бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик ишинин түрлөрү белгиленет: • педагогикалык; • уюштуруучулук-башкаруучулук; • ар бир чөйрөдө кесиптик өнүгүү жана ар тармактагы маселелер, анын ичинде студенттерде демократиялык коомдо жашоо үчүн зарыл болгон баалуулук багыттарын калыптандыруу: жарандык-мекенчилдик ынанымдарды, толеранттуулукту, маданий көп түрдүүлүктү, социалдык укуктарды жана инклюзивди кабыл алуу; социалдаштыруу үчүн шарттарды түзүү; окутуу үчүн

коопсуз (психологиялык, социалдык жана физикалык) билим берүү чөйрөсүн түзүү. Уюштуруу-башкаруу ишмердүүлүк тармагында: Кесиптик ишмердүүлүктү жүзөгө ашырууда ченемдик-укуктук билимдерди колдонуу жана этикалык принциптерди сактоо; Кесиптик өнүгүү тармагында: Ишмердүүлүктүн кесиптик жөндөмдөрүнө байкоо (рефлексия) жүргүзүү. Педагогикалык кызматкердин, окуучулардын жана алардын ата-энелеринин (мыйзамдуу өкүлдөрүнүн) укуктары менен милдеттерине келсек, алар “Билим берүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамында төмөнкүдөй баяндалган: 26-берене. Студенттердин укуктары жана милдеттери; 27-берене. Ата-эненин (мыйзамдуу өкүлдөрүнүн) укуктары жана милдеттери; 28-берене. Педагогдук ишмердүүлүк жана аны менен алектенүүнү укугу. 29-берене. Педагогдордун укуктары жана милдеттери. [Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” Мыйзамы]. Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын «Мугалимдин макамы жөнүндө» Мыйзамында: 1-бр. Мугалимдин макамынын мазмуну; 2-бр. Мугалим макамына ээ адамдар; 3-бр. Мугалимдердин макамы жөнүндө мыйзамдар; 5-бр. Кесиптик ишмердүүлүктөгү мугалимдин укуктары; 6-бр. Мугалимдин ар-намысын жана кадыр-баркын коргоо; 14-бр. Мугалимдин ишмердүүлүгүн чектөөлөрү жазылган. 15-бр. Мугалимдин укуктары жана милдеттери; педагогикалык ишмердүүлүктүн принциптери [75].

Келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун негизи болуп анын маңызын келечектеги педагогдун инсандык сапаттык мүнөздөмөсү катары түшүнүү саналат, кесиптик ишмердүүлүктү мыйзамдуу ишке ашырууга, укуктук тарбияны ишке ашырууга, өз кызыкчылыктарын гана эмес, ошондой эле балдардын кызыкчылыктарын жана укуктарын коргоо. Биз укуктук компетенттүүлүктүн курамдык компоненттери катары баалуулук-мотивациялык, когнитивдик жана практикалык компоненттерди бөлүп көрсөттүк.

Укуктук гуманитардык билим берүү көйгөйүн изилдөөнүн анализи, келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу, психологиялык-педагогикалык ыкмаларды изилдөө бул маселе бүгүнкү күнгө чейин көп изилдене электигин көрсөттү жана андан ары изилдөөнү талап кылат, ошондой эле юридикалык илим кошуу; жогорку окуу жайларында билим берүү процессинде укуктук окутууну ишке ашыруу үчүн тиешелүү моделди иштеп чыгуу жана педагогикалык шарттарды түзүү. Гуманитардык педагогдун ишмердүүлүгүндө кесиптик ишмердүүлүктөгү милдеттерди ишке ашырууга ылайык компетенциялар айырмаланат. Гуманитардык адистиктер боюнча педагогко мүнөздүү болгон компетенцияларды бириктирүү менен биз кесиптик компетенттүүлүктүн картасын түздүк, анда маанилүү звенолордун бири «укуктук компетенция» болуп саналат.

Сүрөт 1.1. Педагогдун кесиптик компетенттүүлүк картасы

Албетте, жогорку окуу жайда окуу стадиясында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга болот, бирок бул жерде теоретикалык даярдыгы жетишсиз болот, билим менен тарбиянын биримдигинин принцибинин сакталышы, студенттин университетте, андан кийин окуу жайларында түзүлгөн укуктук мейкиндик менен байланышкан укуктук билим берүү процессине толук тартуу үчүн компетенцияларды калыптандырууга ушундай комплекстүү мамиледе педагогдун билим берүү процессине укуктук жана ченелүү мамиледеги компетенттүү адис катары, билим берүү чөйрөсүндөгү кесиптик мыйзамдардын алкагында кесиптик ишмердүүлүккө жөндөмдүү, коомдун турмушундагы укуктун баалуулугун жана ролун түшүнгөн учурда гана мүмкүн болот. Ушуга байланыштуу келечектеги педагогду укуктук жактан даярдоонун жана тарбиялоонун этап-этабы менен программасын иштеп чыгуу зарыл, ал жогорку окуу жайынын шарттарында колдонула турган жана университеттин ишмердүүлүгүндө бардык студенттер менен бирге укуктук мейкиндикти курууну болжолдойт. Ошентип, укуктук компетенттүүлүк мамлекеттин талаптарына жооп берген заманбап педагогдун, ошондой эле аны аныктоо жана калыптандыруу маселелерине тартылган изилдөөчүлөрдүн кесиптик даярдыгынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат.

«Изилдөөнүн материалдары жана методдору» деген аталыштагы экинчи главада келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн изилдөөнүн объектисине, предметине жана методдоруна, келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун моделине жана педагогикалык шарттарына тиешелүү маселелер чагылдырылган.

Келечектеги педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу узак жана көп кырдуу процесс, анын негиздери инсандын кесиптик өнүгүүсүнүн ар кандай этаптарында түптөлөт. Ушуга байланыштуу бүтүрүүчү келечектеги педагог катары күнүмдүк турмушта да, кесиптик ишмердүүлүктө да жүрүш-турушунун ченемдик жана моралдык алкактарына туура келүүгө, дүйнөнү кабылдоого философиялык көз-карашка ээ болууга; жалпы маданияттын деңгээлин системалуу түрдө жогорулатууга, билим - көндүмдөрдү – шыктарды гана жетекчиликке албастан, жигердүү болууга, өзүн өркүндөтүүгө, өз алдынча натыйжалуу болууга, базалык гана эмес, таанып-билүү, социалдык муктаждыктарын да канааттандырууга даяр жана жөндөмдүү болууга; кесиптик чеберчиликтин жогорку деңгээлине жетүү, кесиптик өнүккөн педагогикалык ой жүгүртүүсү жана интуициясы, жашоого моралдык-эстетикалык мамилеси менен бириктирилген психологиялык-педагогикалык билимдердин жыйындысы менен педагог тарабынан ишке ашырылган сыяктуу педагогикалык искусствого ээ болуу.

Бул изилдөөнүн объектиси университетте келечектеги гуманитардык педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси, ал эми предмети болуп келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары саналат.

Изилдөө методдору – бул жаңы билимдерди алуунун жолдору, ыкмалары жана каражаттары, өз кезегинде илимий теорияны түзгөн жоболорду далилдөө үчүн колдонулган фактылар. Биздин изилдөөбүздө биз теоретикалык жана эмпирикалык изилдөө методдорун колдондук. Теоретикалык методдорго келечектеги педагогдордун укуктук, кесиптик даярдыгы, алардын кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу, моделдөө маселеси боюнча документалдык материалдарды жана илимий-методикалык булактарды, ата мекендик жана чет элдик тажрыйбанын адабияттарын талдоо кирет. Эмпирикалык методдор маалыматты чогултууну камтыйт: эксперттик сурамжылоо, баарлашуу; байкоо, сурамжылоо, педагогикалык эксперимент жана статистикалык маалыматтарды иштеп чыгуу. Моделдөө методу теоретикалык жана эмпирикалык маалыматтардын жыйындысы катары. Биздин изилдөөбүздө моделдөө укуктук тарбиянын педагогикалык процессин чагылдырган схема катары каралган.

Изилдөөнүн максатына жетүү үчүн келечектеги педагогдорду укуктук жактан даярдоо процессинде укуктук билимдерди өздөштүрүү жана аларды кесиптик ишмердүүлүктө жана жеке турмушта колдонуу көндүмдөрүн калыптандырууга багытталган «Билим берүү укугунун негиздери» атайын курсун колдондук: кырдаалдын бардык катышуучуларына урмат-сый менен мамиле кылуу менен, алардын укуктарына жана кадыр-баркына шек келтирбестен, чыр-чатактарды чечүүгө салым кошуп, стандарттуу эмес оор кырдаалдарда аракеттенүүгө; өз катасын моюнга алуу же туура болсо, укуктук билим менен кайрылуу мүмкүнчүлүгү; сабакта жана аудиториядан тышкары иш-аракеттин эң ылайыктуу формаларын жана методдорун тандап алуу.

Сунушталып жаткан атайын курс келечектеги педагогдун кесиптик ишмердүүлүк жаатындагы укуктук билим деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет. Атайын курстун программасы студенттердин педагогика, психология, укук таануу, философия, маданият таануу сыяктуу жалпы кесиптик жана атайын циклдердин мурунку дисциплиналарын окуу процессинде алган билимдерин, көндүмдөрүн жана шыктарын эске алат.

Үчүнчү муундагы жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык Кыргыз Республикасында заманбап билим берүүнүн максаты компетенттүүлүк мамилени ишке ашыруу болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн келечектеги педагогко укуктук тарбия берүү маселесинде укуктук компетенцияны калыптандыруунун модели иштелип чыккан, анын компоненттери максаттуу, методикалык, мазмундук-процессуалдык жана баалоочу-натыйжалуу блоктордон турат. Бул блоктор өз ара байланышы, бүтүндүгү, ырааттуулугу жана өз ара көз карандылыгы менен мүнөздөлөт. Бул моделдин милдети инсандык-багытталган технологиялардын негизинде келечектеги педагогду кесиптик даярдоодо укуктук компонентти күчөтүү болгон.

Университетте кесиптик даярдоо процессинде студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун моделин түзүү бизди укуктук компетенцияны калыптандыруунун натыйжалуулугун камсыздоого багытталган шарттарды аныктоо зарылдыгына түрткү болду, башкача айтканда, ийгиликке жетүү үчүн кырдаал, белгилүү бир натыйжага жетүү үчүн курстун педагогикалык процессине таасир этүүчү ар кандай түрдөгү стимулдаштыруучу жагдайларды уюштуруу, башкача айтканда, бул учурда «эгерде анда» деген сөз маанилүү болду. Биз көрүп тургандай, шарттарга жараша натыйжа болот. Шарттарды түзүүнүн түпкү максаты студенттердин келечектеги гуманитардык педагогдор катары укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу болууга тийиш.

Биздин окуубуз үчүн келечектеги педагогдор укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча ишти оптималдаштыруу үчүн үч педагогикалык шартты сунуштайбыз.

Биринчи педагогикалык шарт – укуктук компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн практикага багытталган билим берүү чөйрөсүн камсыз кылуу. Билим берүүдөгү негизги максат - адистин кесиптик компетенцияларын калыптандырууга байланышкан практикалык маселелерди чечүүдө теоретикалык билимдерди колдонууну айкалыштырган парадигманы куруу болуп саналат.

Практикага багытталган билим берүү чөйрөсү жогорку окуу жайда келечектеги педагогдор үчүн укуктук баалуулуктардын артыкчылыктуулугун жана үстөмдүгүн, укуктун жалпы адамзаттык баалуулук катары кабыл алынышын маданий, коомдук жана инсандык жактан адамдар үчүн маанилүү деп эсептейт, билим берүү процессинин катышуучуларынын ортосундагы сый мамиле, өз ара колдоо жана түшүнүү, келечектеги педагогдорду укуктук

чөйрөгө аралаштыруу жана укуктук маданияттын деңгээлин системалуу түрдө жогорулатуу, укуктук мүнөздөгү иш-чараларды өткөрүү, окуучулар, кесиптештер жана ата-энелер үчүн укук коргоо органдарынын жана адам укуктарын коргоо өкүлдөрү менен жолугушууларды уюштуруу, укуктук пропаганда боюнча социалдык кампанияларды өткөрүү.

Келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун **экинчи педагогикалык шарты** студенттердин укуктук социалдашуусу болуп саналат. Белгилей кетсек, «студенттин укуктук социалдашуусу – бул университеттин бүткүл жамаатынын чыгармачылык мамилесин, коомдук тартипти жана укук тартибин чыңдоо, терс көрүнүштөрдү жоюу үчүн күрөшкө ар бир адамдын даярдыгын, каалоосун жана жөндөмдүүлүгүн талап кылган татаал жана узак процесс, жогорку окуу жайынын турмушундагы жагымсыз көрүнүштөргө жана коомдун укуктук нигилизмге жол бербөө». Биздин изилдөөбүздө студент жаштардын укуктук социалдашуусу келечектеги педагогдун коомго киришинин жана укуктук маданиятынын өнүгүшүнүн процесси, инсандын укукка болгон мамилеси билим берүүнүн теоретикалык бөлүгү катары гана эмес, ошондой эле конкреттүү практикалык изилдөө жана өздөштүрүү, келечектеги кесибинде андан ары практикалык колдонуу үчүн окуу-укуктук актылар менен тааныштыруу, укуктук билимдерди коомдо колдонуу, адеп-ахлактык багыттарды калыптандыруу.

Биринчи эки шартты ишке ашыруу процессинде зарылчылык **үчүнчү педагогикалык шартты тандоону аныктады - кесиптик даярдоо процессинде калыптануу процессин камсыз кылган укуктук тажрыйбаны ишке ашыруу (анын ичинде педагогикалык практиканын мүмкүнчүлүктөрүн окутуу үчүн пайдалануу)**. Бул шартты коомдук турмушта да, педагогикалык практиканын мүмкүнчүлүктөрүн да укуктук билим берүү жана укук коргоо ишмердигинде тажрыйбаны ишке ашыруу жана алуу үчүн пайдалануу катары карайбыз. Кесиптик ишмердүүлүктү жүзөгө ашырууда ченемдик-укуктук билимдерди колдонуу жана этикалык принциптерди сактоо. Студенттердин баалуулук багыттарын калыптандыруу, социалдык укуктарын жана инклюзияны кабыл алуу; социалдаштыруу үчүн шарттарды түзүү; окутуу үчүн коопсуз (психологиялык, социалдык жана физикалык) билим берүү чөйрөсүн түзүү.

Жогорку окуу жайдын шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн сунушталып жаткан педагогикалык шарттар келечектеги педагогдор катары студенттердин укуктук маданиятынын деңгээлин, ченемдик-укуктук документтер менен иштөө көндүмдөрүн, алар

Блоктор, укуктук компетенттүүлүктү калыптандыруу процесси	Максаттуу блок	Максат: Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн		Практикага багытталган чөйрөнү
		Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессине эффективдүү таасир этүүчү факторлор: 1. Профессордук-окутуучулук түзүмдүн кесиптик компетенттүүлүгүнүн деңгээли. 2. Окутуунун бүткүл мезгилинде укуктук курстарды ишке киргизүү. 3. Ички жана тышкы социалдык-педагогикалык чөйрөнүн абалы		
	Методологиялык блок	Мамилелер	Принциптер	Укуктук социализация
		Аксиологиялык Инсанга багытталган Жигердүүлүк	Максаттуулук Ырааттуулук Теория жана практиканын биримдиг	
	Мазмундук-процессуалдык блок	КК калыптандыруу методдору	Укуктук компетенттүүлүктүн	Укуктук тажрыйбаны ишке ашыруу
	Активдүү жана интерактивдүү методдор Аудитордук жана аудиториядан тышкары иштер Атайын курс, анкетирлөө, кейс-методдор, интеллект	Баалуулук-мотивациялык Когнитивдик Жүрүш-туруштук		
Баалоочу-жыйынтыктоочу блок	КК калыптандыруу көрсөткүчтөрү	Деңгээлдери		
	Укуктук маалыматтуулук Кесиптик-педагогикалык маселелерди чечүүгө жөндөмдүүлүк	Жогорку Орточо Төмөнкү		
Жыйынтык: Келечектеги гуманитардык адистиктеги педагогдордун калыптанган		УКУКТУК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮ		

Сүрөт 2. Келечектеги педагогдун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун модели.

менен иштөө шыктарын өнүктүрүүгө жана жогорулатууга салым кошо алат деп ишенебиз, тиешелүү укуктук маалыматтарды табуу жана колдонуу, өз укуктарын жана милдеттерин гана билбестен, студенттерди сыйлоо, алардын укуктарын жана эркиндиктерин сыйлоо, алардын кадыр-баркына шек келтирбөө, окуучулардын, ата-энелердин жана кесиптештердин арасында укуктук тарбияны жүргүзүү жөндөмдүү болууга милдеттүү.

Атайын түзүлгөн педагогикалык шарттар келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн билим берүү технологияларын колдонуу менен ишке ашырылат. Педагогикалык шарттарды аныктоо жана ишке ашыруу укуктук компетенцияны калыптандыруу процессин максаттуу жана ырааттуулук менен камсыз кылган.

«Жогорку окуу жайда келечектеги гуманитардык адистиктин педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча эксперименталдык иш» аталышындагы үчүнчү главада келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүнүн баштапкы абалынын диагностикасы жана педагогдордун укуктук компетенциясынын калыптанышынын натыйжаларын талдоо сыяктуу эки параграфта камтылган.

К. Карасаев атындагы БМУ жана И. Арабаев атындагы КМУ базасында 2018-2022-жылдары университеттин шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча эксперименталдык изилдөө жүргүзүлгөн.

Эксперименталдык иш далилдөөчү жана калыптандыруучу мүнөзгө ээ болгон. Ага жалпысынан 168 окуучу катышты. Бул иш филологиялык билим берүү факультетинин студенттери менен жүргүзүлдү.

Далилдөөчү иш 2018-2020-окуу жылында өткөрүлдү. Бул этаптын логикалык ырааттуулугу диссертациялык изилдөөнүн көйгөйүн түзүүнү жана аныктоону мүнөздөдү; изилдөө объектисин, предметин жана мындан аркы түшүнүк аппараттын иштеп чыгуу менен маселелерди баяндоо. Изилдөөнү жүргүзүү үчүн психолого-педагогикалык, укуктук (педагогикалык ишмердүүлүктөгү ченемдик-укуктук документтер изилденген), философиялык, социологиялык мүнөздөгү тиешелүү адабияттарды, ошондой эле ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын педагогикалык кадрларды даярдоо көйгөйү боюнча илимий эмгектери изилденген, укуктук багыттагы көйгөйдү изилдөө жана чечүү үчүн жогорку окуу жайларында колдонулуп жаткан ыкмаларга талдоо жүргүзүлдү; илимий изилдөөнүн талдоо үчүнчү муундагы жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын талаптарына ылайык бүтүрүүчүнүн кесиптик компетенттүүлүгүнүн курамдык бөлүгү болуп саналган келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу көйгөйлөрүнө арналган. Изилдөөнүн далилдөөчү этабын уюштуруунун максаты - студенттердин укуктук билиминин баштапкы деңгээлин аныктоо жана келечектеги педагогдорду укуктук жактан даярдоонун зарылдык даражасын аныктоо маселелерин чечүү болгон. Бул максатка жетүү үчүн укуктук мүнөздөгү анкета сурамжылоо жүргүзүлдү. Сурамжылоо студенттердин укукка

болгон мамилесин, укуктук билиминин деңгээлин жана укук таанууну үйрөнүү зарылдыгын көрсөттү. Баалуулук багыттарын аныктоодо М.Рокачтын методу жана Реандын ийгиликке мотивация методу жана ийгиликсиздиктен коркуу (А. А. Реан) колдонулган, ага 168 студент катышкан. Жыйынтыктар 67%ынын укук жаатында билими төмөн экени, алардын укуктук билим деңгээлин жогорулатуу зарыл экендиги аныкталган. 49% кошумча укуктук курстарды каалашты. 27% бир катар суроолорго жооп берүү кыйынга турду. Ушуга байланыштуу студенттердин арасында эксперименталдык жана көзөмөлдөөчү топтор түзүлдү. ЭТ 83 студенттен, КТ то 85 студент болгон. ЭТде укуктук компетенцияны калыптандыруу инсанга багытталган технологияларды колдонуу менен моделге жана атайын түзүлгөн педагогикалык шарттарды ишке ашырууга ылайык этаптуу мүнөздө болгон. Бул иш максаттуу жүргүзүлдү. 1-этап баалуулук-мотивациялык мүнөздө болгон. 2-этап - когнитивдик (таанып-билүүчүлүк), 3-этап – жигердүүлүк (жүрүш-туруш). Эксперименталдык иштин биринчи этабында төмөнкүдөй максат коюлган – студентти укукту жалпы адамзаттык баалуулук катары кабыл алууга багыттоо; педагогдун кесиптик ишмердигин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн укуктук билимге жана укуктук сабаттуулукка муктаждыкка түрткү берүү. Баалуулук-мотивациялык этабы М.Рокачтын методун колдонуу менен ийгиликке мотивация жана ийгиликсиздиктен коркуу (А.А.Реан) ыкмасын колдонуу менен укуктук мамилелерди жана салттуу баалуулук багыттарын кабыл алууга багытталган. Студенттердин укуктук билимге ээ болууга жана укуктук сабаттуулук деңгээлин жогорулатууга кандай түрткү болуп жатканын билүү үчүн биз мектеп турмушундагы реалдуу иштердин мисалында кейстерди жүргүздүк. Бул студенттердин басымдуу бөлүгү укуктук билимдин жана сабаттуулуктун деңгээлин жогорулатуунун зарылдыгын түшүнүп, сапаттуу укуктук билим алуунун маанилүүлүгүн жана мындан аркы кесиптик жана социалдык ишке ашырууга жогорку кызыгууну белгилей тургандыгына алып келди.

Укуктук компетенттүүлүктүн түзүмүндөгү когнитивдик компоненттин айырмалоочу өзгөчөлүгү - бул элементардык негизги укуктук билимдердин болушу, укуктук өз алдынча билим алуу, укуктук билимди өркүндөтүү жана активдештирүү, сынчыл ой жүгүртүү жөндөмү жана кесиптик-укуктук кырдаалдарды талдоо жөндөмдүүлүгү; кесиптик ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгү. Изилденүүчү маселенин когнитивдик компонентинин чагылдыруу деңгээли укуктук билимдерди өздөштүрүү, практикалык колдонууда көндүмдөрдү калыптандыруу катары чечмеленет. Бирок изилдөөнүн анализи көрсөткөндөй, бардык студенттер укуктук маалыматты, изилденүүчү материалды бирдей өздөштүрө алышпайт. Когнитивдик критерийдин деңгээли төмөнкүдөй аныкталды: төмөнкү (өндүрүшсүз) - жаттап калган укуктук билимди кайра чыгаруу; орточо деңгээл (түшүнүү жана колдонуу) - билимди элементардык окшош кырдаалдарда колдонуу; жогорку деңгээл (рефлексивдүү) - укуктук билимди оор кырдаалда колдонуу, укуктук билимди колдонууда алынган тажрыйбаны талдоо жана жалпылоо жөндөмү. Студенттердин укуктук билим

алууга жана укуктук сабаттуулук деңгээлин жогорулатууга кандай түрткү болгонун билүү үчүн биз турмуштагы реалдуу жагдайларды талдап көрдүк. Бул студенттердин көпчүлүгүн укуктук билимдин жана сабаттуулуктун зарылдыгын түшүнүп, сапаттуу укуктук билим алуунун маанилүүлүгүн белгилеп, ийгиликтүү кесиптик жана жеке турмушун курууга жогорку кызыгууну жаратты.

Эксперименталдык иштин бул этабында төмөнкүдөй максат коюлган – студентти укукту жалпы адамзаттык баалуулук катары кабыл алууга багыттоо; педагогдун кесиптик ишин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн укуктук билим берүүнүн жана укуктук сабаттуулуктун зарылдыгын түшүнүүгө; эмгектеги жана коомдук турмуштагы укуктук кырдаалдарды укуктук ченемдердин чегинде чечүүгө даярдыгын жана жөндөмдүүлүгүн көрсөтүүгө; жарандык позицияга ээ болуп, коомдун активдүү мүчөсү болуу.

Эксперименталдык иштин жүрүшүндө студенттердин келечектеги педагог катары окуу-тарбия процессиндеги ишмердүүлүгүнө, сабактын бардык түрлөрүндө, анын ичинде аудиториядан тышкары жумуштарда методикалык, үзгүлтүксүз байкоолор жүргүзүлдү; укуктук компетенцияны, ишти калыптандыруу процессинде биз тарабынан тандалып алынган каражаттар, ыкмалар жана формалар канчалык эффективдүү жана натыйжалуу экендигин аныктоо максатында иштин натыйжаларына баа берүүнү жүргүздү. Студенттер арасында укуктук компетенттүүлүктүн этап-этабы менен калыптанышы алардын ар биринин укуктук компетенттүүлүктүн мазмундук негиздери боюнча изилденүүчү кубулушту калыптандырууга багыттоосу менен байланышкан. Ар бир этапта белгилүү укуктук билимдер жана көндүмдөр калыптанаарын, ошондой эле кесиптик укуктук тажрыйбаны ишке ашыруунун жолу катары аларды практикалык ишке ашырууну эске алуу керек. Калыптандыруучу эксперименттин биринчи этабында (мотивациялык-баалуулук) студенттерге укуктук билимдин жардамы менен укуктук маселелерди изилдөөгө мотивация катары студенттер менен максаттуу иш жүргүзүлдү. «Билим берүү укугунун негиздери» атайын курсун үйрөнүү Кыргыз Республикасындагы билим берүү тармагын жөнгө салуучу баштапкы негиздүү ченем-укуктук актылар менен таанышуудан башталып, келечектеги педагогдор (2-курстун студенттери) университеттин Уставы, ички тартип эрежелери менен таанышышты, өз укуктары жана милдеттери, ошондой эле жогорку кесиптик билим берүүнүн (ЖКБ) мамлекеттик стандарттары (Мамстандарт), жогорку билим берүүнүн максаттарын жана милдеттерин жана окутуунун натыйжаларын түшүнүү үчүн педагогикалык багыттагы бүтүрүүчү кандай компетенцияларга ээ болушу керек экендиги тууралуу түшүнүк алышты. Билим берүү процессинин түрлөрүнүн бири катары диспуттар уюштурулган, анда алар талкуулашкан, талашып-тартышкан, гипотезаларды, укуктук маселелер боюнча ар кандай көз-караштарды жана укуктук тарбияны талкуулашкан. Талаш-тартыш учурунда коммуникативдик маданият жана сүйлөө компетенттүүлүгү калыптанат, бул келечектеги педагогдор үчүн өтө маанилүү. Университеттин практикага

багытталган чөйрөсү студенттерди келечектеги педагогдун кесиптик даярдыгынын шыктандыруучусу катары сапаттуу укуктук билим алууга, адам укугун турмуштук баалуулук катары кабыл алууга, коомдогу мыйзамдуу жүрүш-турушка жана сый мамилеге түрткү берүүгө жакшы таасирин тийгизди. Студенттерге укуктук тарбия берүүгө жана окутууга системалуу жана туура уюштурулган мамиле «укуктук адатты» калыптандырууга, педагогдордун кесиптик ишмердигинде да, турмушта да укуктук муктаждыгын өнүктүрүүгө шарт түзөрү аныкталган. Керектүү билимдер жана укуктук тажрыйбалар топтолгон сайын студенттер келечектеги кесиптик-укуктук ишмердүүлүктүн жогорку деңгээлине тартылып, мобилизацияланат. Практикалык сабактар үчүн укуктук терминдерди колдонуу менен оозеки жана жазма кепти өнүктүрүү темалар; чыр-чатактарды чечүү жана өз көз-карашыңызды талаша билүү боюнча темалар кошулган. Мындай сабактар келечектеги педагогдордо укуктук маалыматты чогултуу жана иштеп чыгуу, башка адамдардын позициясын эске алуу, сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү, пикир алышууда жана талаштуу маселелерди чечүүдө өз оюн туура түзө билүү жөндөмүн өнүктүрүүгө жардам берди. 3.1-таблица жана 3.10-диаграмма калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгы боюнча укуктук маалымдуулуктун деңгээли көрсөтүлүп турат.

Таблица 3.1 – Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгы боюнча укуктук маалымдуулуктун деңгээли

Топтор	Жогорку деңгээл		Орточо деңгээл		Төмөнкү деңгээл	
	Саны	%	Саны	%	Саны	%
Эксперименталдык (88)	20	22,7	41	46,6	21	30,7
Көзөмөлдөөчү (85)	14	16,5	41	48,2	30	35,3

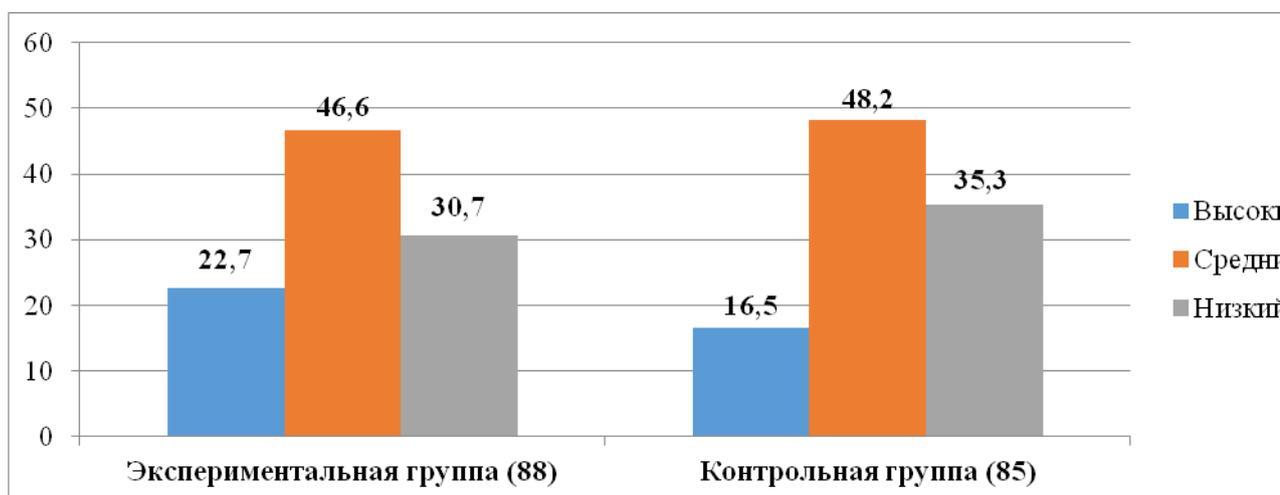

Диаграмма 3.1. Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгы боюнча укуктук маалымдуулуктун деңгээли

Келечектеги педагогдорду калыптандыруу этабында укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинде биз студенттерди окуу процессине тартууга жана тажрыйба алууга өзгөчө көңүл бурдук. Студенттер билим берүү уюмдарында педагогикалык практикадан өтүү менен бирге мектептен тышкаркы иштерде, коомдук жана жеке турмушта укуктук тажрыйбасын ишке ашыра алышты. Студент-практиканттар өспүрүмдөр жана жогорку класстын окуучулары үчүн мектептерде иш-чараларды уюштурушту. Укуктук тажрыйбаны ишке ашыруунун алкагында окуучулар менен укуктук мүнөздөгү тарбия иштери жүргүзүлдү. Студент-практиканттар келечектеги педагогдор катары окуу учурунда алган укуктук билимдерин, педагогика жана психология боюнча билимдерин көрсөтүштү. Өспүрүмдөрдүн туура эмес жүрүш-турушунун себептерин аныктоо үчүн окуучулар менен профилактикалык баарлашуу өткөрүлдү. Алар окуучулардын мыйзамдуу жүрүш-турушуна түрткү берүү ыкмаларын, адам укуктарына сый мамилени стимулдаштыруунун, ар-намысты жана кадыр-баркты коргоонун ыкмаларын көрсөтүштү. Ошондой эле социалдык педагогдун студенттери тарабынан уюштурулган «Татыктуу жашоого укук» деген ураан алдында өткөн студенттик тренингке катышыты. Студенттер биздин өлкөдө орун алган эң актуалдуу көйгөйлөрдү белгилешти; үй-бүлөлүк зомбулук көйгөйлөрү; балдардын багуусуз калуусу жана кароосуздугу; сабатсыздык жана жумушсуздук көйгөйлөрү; балдардын эмгегин эксплуатациялоо. Мындай тренингдер студенттерди оратордук чеберчиликке, суроо бере алуу жөндөмүнө, оозеки сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүүгө, коммуникативдик мамилелерди түзүүгө, сабырдуулукка үйрөтөт. Укуктук билимдерди ишке ашыруунун мындай жолу укуктук маалымат алуу, укуктук билимдерди өз алдынча үйрөнүү, өз алдынча ой жүгүртүү, тарбия иштерин жана укуктук пропаганданы уюштуруу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө шарт түздү. 3.2-таблицада келечектеги педагогдун эксперименттин аягында укуктук аракеттерди жасоо жөндөмдүүлүгүнүн калыптануу деңгээли көрсөтүлгөн.

Таблица 3.2 – Эксперименттин аягында укуктук аракеттерди жасоо жөндөмдүүлүгүнүн калыптануу деңгээли

Топтор	Жогорку деңгээл		Орточо деңгээл		Төмөнкү деңгээл	
	Саны	%	Саны	%	Саны	%
	Эксперименталдык (88)	24	27,3	41	46,6	23
Көзөмөлдөөчү (85)	15	17,7	42	49,4	28	32,9

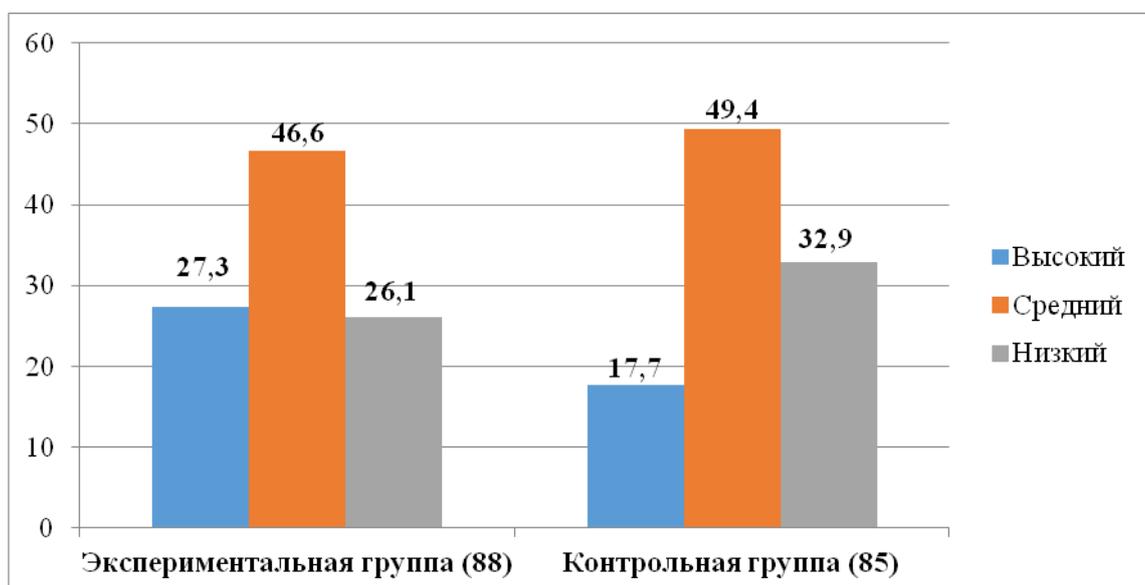

Диаграмма 3.3. Эксперименттин аягында укуктук аракеттерди жасоо жөндөмдүүлүгүнүн калыптануу деңгээли

Калыптандыруучу эксперименттин процессинде колдонулган педагогикалык каражаттардын эффективдүүлүгүн баалоо эксперименталдык иштин башында жана аягында бааланган критерий жана калыптануу деңгээли боюнча аныкталды. Укуктук багытка ээ болгон эксперименталдык топтордо окуу процесси, инсандык-багытталган технология комплексинин негизинде укуктук билим берүү боюнча иштелип чыккан жана ишке ашырылып жаткан атайын курстарды колдонуу менен уланган, ошол эле убакта көзөмөлдөө тобунда мыйзамды үйрөнүү процесси салттуу формада өткөн.

Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси этаптуу мүнөзгө ээ болгон. Эксперименталдык иш үч этап менен жүргүзүлдү: биринчиси – мотивациялык-баалуулук, экинчиси – маалыматтыктаанып-билүүчүлүк, үчүнчүсү – жүрүш-туруштук. Этаптар студенттерди жаңы укуктук билимге ээ болуу, өз алдынчалыкты өнүктүрүү, коомдук турмушка катышуу жана жарандык активдүүлүктүн көрүнүшү, руханий, адеп-ахлактык жана кесиптик сапаттарын калыптандыруу боюнча жаңы иш-аракеттерге тартууну камтыды. Ар бир этапта укуктук компетенцияны калыптандыруу боюнча өзүнүн милдеттери болгон, бул өз кезегинде анын калыптануу динамикасын байкоого мүмкүндүк берген. Мындай динамика 3.3-таблицада келтирилген.

Таблица 3.3. – Калыптандыруучу экспериментте эксперименталдык топтордун укуктук компетенциясынын калыптануу динамикасын өнүктүрүү

Топтор	Догорку деңгээл	Орточо деңгээл	Төмөнкү деңгээл
--------	-----------------	----------------	-----------------

	Саны	%	Саны	%	Саны	%
Эксперименталдык (88)	26	29,5	38	43,2	24	27,3
Көзөмөлдөөчү (85)	19	22,3	40	47,1	26	30,6

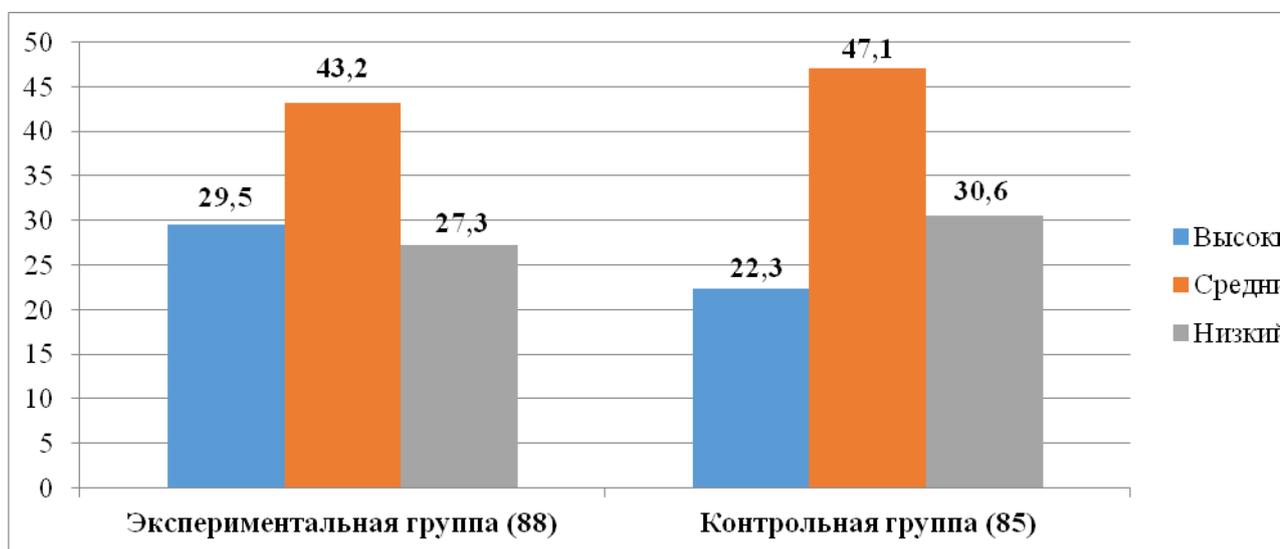

Диаграмма 3.4. Калыптандыруучу экспериментте эксперименталдык топтордун укуктук компетенциясынын калыптануу динамикасын өнүктүрүү

Эксперименталдык иштин жыйынтыгы боюнча студенттердин укуктук компетенттүүлүк деңгээлинин өсүшүнө жана өнүгүшүнө баа берүүгө мүмкүнчүлүк болот.

Укуктук компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча сунушталган моделге адегенде студенттер 5% гана оң көз-карашта, укук жана адеп-ахлак билими менен шартталган түшүнүктөргө 14% орто жана 81% терс мамиле жасашкан. Андан ары сурамжылоо жана диагностика процессинде студенттерде укукка жана аны универсалдуу баалуулук катары кабыл алууга оң көз-караш калыптанат, бул укуктук компетенттүүлүктүн калыптанышына таасирин тийгизет: оң маанайдагы мамиле орточо деңгээлде 43,3%га, жогорку деңгээлде 30,5%га өскөн. Жалпысынан укуктук компетенттүүлүктүн төмөндөгү белгилеринин калыптанышына мониторинг жүргүзүлдү: укуктук баалуулукту жана зарылдыкты андоо; укук ченемдерин билүү жана түшүнүү; адам укуктары жана эркиндиктери; билим берүү тармагын жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актыларды билүү жана түшүнүү, келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүндө укук ченемдерин жетекчиликке ала билүү. 8-таблицада келечектеги педагогдордо көзөмөлдөөчү жана эксперименталдык топтордун катышуучуларында укуктук компетенттүүлүктүн компоненттеринин мазмунун калыптандыруу процесси ырааттуу түрдө өзгөрүп жатканы көрсөтүлгөн. Үчүнчү этаптын аягында

мыйзам үстөмдүгүнө карата оң маанай байкалган; жогорку деңгээлде -29,6%, орточо деңгээл ... 43,2% түздү, төмөнкү деңгээл студенттердин 27,2%ында байкалды.

Укуктук билимдердин акыркы кесилишинин жыйынтыгы боюнча университеттин практикалык чөйрөсүндө укуктук компетенттүүлүктүн калыптанышына билим берүүнүн атайын уюштурулган методикасы катары инсанга-багытталган теоретикалык негиздер жана технологиялар таасир этээрин аныктоого болот. Мындай мамиле укуктук билимдерди алууга жана ишке ашырууга жана студенттердин укуктук социалдашуусуна ылайык келген алгылыктуу педагогикалык шарттарды түзүүгө өбөлгө түзгөн. Көзөмөлдөөчү жана эксперименталдык топтордо укуктук компетенцияны калыптандыруу процессиндеги өзгөрүүлөрдү көзөмөлдөө жана эксперименталдык иштердин жүрүшүндө алынган натыйжалардын эффективдүүлүгүн тастыктоо үчүн изилдөөнүн натыйжаларын математикалык-статистикалык иштетүү методдору, анкеталык сурамжылоо колдонулду. Бул бардык каралып жаткан параметрлер боюнча студенттердин укуктук компетенттүүлүк деңгээлинин олуттуу жогорулагандыгын көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк түздү.

Эксперименталдык иштин жүрүшүндө келечектеги педагогдо укуктук компетенттүүлүктүн калыптанышынын деңгээлдери жана критерийлери боюнча мониторингдин жыйынтыгында студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын ишке ашыруу үчүн биз тарабынан иштелип чыккан моделдин алгылыктуу натыйжалуулугу айтылат, анткени укуктук компетенттүүлүктүн жогорку деңгээлине ээ болгон студенттердин саны 29,5% көбөйдү, ал эми көзөмөлдөө тобунда бул өсүш 17%ды гана түздү.

Эксперименталдык диагностика эксперименттин башталышында укуктук компетенттүүлүктүн төмөнкү баштапкы деңгээлин көрсөтөт 31,7%. Эксперименттин аягында моделдик жана педагогикалык шарттарды ишке ашыруунун натыйжасында инсанга багытталган комплексти колдонуу менен технологиялар аныкталды, төмөнкү деңгээл болгону 23,8%ды, орточо 43,1%ды, жогорку 29,5%ды түздү. Ошентип, окуу жылынын ичинде укуктук компетенттүүлүктүн компоненти катары укуктук билим деңгээлинин жогорулашы байкалды.

КОРУТУНДУ

1. ЖОЖдун шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун изилденген теоретикалык негиздерин, педагогикалык шарттары жана өбөлгөлөрү укуктук маданияттын деңгээлин, укуктук документтер менен иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жана жогорулатууга өбөлгө түздү; тиешелүү укуктук маалыматтарды табуу жана колдонуу, өз укуктарын жана милдеттерин гана билбестен, студенттерди сыйлоо, алардын укуктарын жана эркиндиктерин сыйлоо, алардын кадыр-

баркына шек келтирбөө, окуучулардын, ата-энелердин жана кесиптештердин арасында укуктук тарбияны жүргүзүү. Иликтөөнүн жүрүшүндө биз ЖОЖдун шартында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун өбөлгөлөрү болуп теория менен практиканын өз ара байланышынын жалпы илимий принциптери, билим берүү мейкиндигиндеги социалдык-инсандык багыттагы философия жана укук, педагогика жана психология тармагындагы алдыңкы окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылган социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн жана билим берүү системасын жаңылашына байланышкандыгына ынандык.

2. Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун түзүлгөн модели билим берүү процессин максаттуу жана системалуу уюштурууга жардам берди, анда студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн өнүктүрүү жана калыптандыруу боюнча максималдуу жыйынтыктарга жетишилди; укуктук билимдердин деңгээли ачылат; билим берүү системасына туура келген базалык, баштапкы теоретикалык укуктук билимдерди, укуктук терминологиянын элементтерин алган; келечектеги педагогду кесиптик даярдоодогу укуктук компонент инсанга багытталган технологиялардын негизинде бекемделди. Педагогикалык шарттар: укуктук компетенттүүлүктү калыптандыруу үчүн практикага багытталган билим берүү чөйрөсүн камсыз кылуу; инсанга багытталган технологиялардын негизинде келечектеги педагогдорду укуктук социалдаштыруу; укуктук тажрыйбаны ишке ашыруу келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшөт жана келечекте алардын кесиптик ишмердүүлүгүн укуктук ченемдердин негизинде жүргүзүүгө жардам берет; мектеп окуучулары жана алардын ата-энелери менен укуктук мамилелер жаатында тарбиялык жана агартуучулук иштерди жүргүзүү, турмушта колдонула турган укуктун маанисин түшүндүрүү; окуучулардын жарандык позициясын өнүктүрүүгө, коомдук турмушка активдүү катышууга, журуштуруштун ченемдик жана адеп-ахлактын негиздерин сактоого көмөктөшүү.

3. ЖОЖдун шартында келечектеги гуманитардык педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча эксперименталдык иштердин жыйынтыгы педагогикалык шарттарды тандоонун тууралыгын жана натыйжалуулугун далилдеди. Эксперименталдык иштин жүрүшүндө келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүктүн калыптанышынын деңгээлдери жана критерийлери боюнча мониторингдин жыйынтыгында студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын ишке ашыруу үчүн биз тарабынан иштелип чыккан моделдин алгылыктуу натыйжалуулугу айтылат, анткени укуктук компетенттүүлүктүн жогорку деңгээлине ээ болгон студенттердин саны 29,5% көбөйдү, ал эми көзөмөлдөө тобунда бул өсүш 17%ды гана түздү. Эксперименталдык диагностика эксперименттин башталышында укуктук компетенттүүлүктүн төмөнкү баштапкы деңгээлин көрсөтөт 31,7%. Эксперименттин жыйынтыгында инсанга багытталган технологиялардын комплексин колдонуу менен моделди

ишке ашыруунун жана педагогикалык шарттардын натыйжасында төмөнкү деңгээл 23,8%ды, орточо 43,1%ды, жогорку 29,5%ды түзгөнү аныкталган.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. ЖОЖдун шарттарында келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун изилденген теоретикалык негиздери, педагогикалык шарттары жана өбөлгөлөрү келечектеги педагогдор катары студенттердин укуктук маданиятынын деңгээлин жогорулатууга жана өнүктүрүүгө, укуктук документтер менен иштөө көндүмдөрүнө салым кошо алат; тиешелүү укуктук маалыматтарды табуу жана колдонуу, өз укуктарын жана милдеттерин гана билбестен, студенттерди сыйлоо, алардын укуктарын жана эркиндиктерин сыйлоо, алардын кадыр-баркына шек келтирбөө, окуучулардын, ата-энелердин жана кесиптештердин арасында укуктук тарбияны жүргүзүү.

2. Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун аныкталган модели билим берүү процессин максаттуу жана системалуу уюштурууга жардам берет, мында студенттердин укуктук компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө жана калыптандырууда максималдуу натыйжаларга жетишилет; укуктук билим деңгээлин аныктайт; базалык, баштапкы теоретикалык укуктук билимдерди, билим берүү системасына туура келген укуктук терминологиянын элементтерин өздөштүрүү; инсандык-багытталган технологиялардын негизинде келечектеги педагогду кесиптик даярдоодо укуктук компонентти күчөтүү. Атайын иштелип чыккан педагогикалык шарттардын жана аларды билим берүүнүн ар кандай этаптарында ишке ашыруу боюнча көрсөтмөлөрдүн комплекси келечектеги гуманитардык педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессин башкарууну олуттуу түрдө жакшыртышы мүмкүн.

3. Келечектеги педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун эксперименталдык жактан далилденген эффективдүүлүгүн келечектеги педагогдор практикада колдоно алышат.

Диссертациянын темасы боюнча ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Молдалиева, С. А. Болочок юристтердин негизги компетенцияларынын манызы жана структурасы [Текст] / Молдалиева С.А. // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы. – 2017. – №1 (1). – С. 46-48.

2. Молдалиева, С. А. Жогорку окуу жайынын билим беруу процессинде болочок юристтин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу [Текст] / Молдалиева С.А. // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы. – 2017. – №1 (1). – С. 48-51.

3. Молдалиева, С.А. Юриспруденцияны окуп уйронуп жаткан студенттердин кондумдорун калыптандыруу [Текст] / Молдалиева С.А. // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы. – Специальный выпуск материалов научно-практического мероприятия Совет молодых ученых КГУ им. И. Арабаева. – 2018. – С. 63-66.

4. Молдалиева, С. А. ЖОЖдо болочок юристти даярдо процессинде калыптануучу түйүндүү компетенциялардын тутуму [Текст] / Молдалиева С.А. // И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы / Специальный выпуск материалов научно-практического мероприятия Совета молодых ученых КГУ им. И. Арабаева. – 2018. – С. 66-70.

5. Молдалиева, С. А. Психология в юриспруденции [Текст] / Молдалиева С.А. // Материалы международной научно-практич. конференции «Совершенствование подготовки научно-педагогических кадров в условиях перехода на многоуровневое образование» // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2019. – С. 326-332.

6. Молдалиева, С. А. Гражданское воспитание студенческой молодежи в современном Кыргызстане [Текст] / Молдалиева С.А. // Научный аспект. – Самара. – 2019. – Т.5. – Вып. 1. – С. 565-569. <http://na-journal.ru>

7. Молдалиева, С. А. Роль правовой культуры в формировании профессиональной компетентности у будущих юристов [Текст] / Молдалиева С.А. // Научный аспект. – Самара. – 2019. – Вып. 1. – С. 850-854. <http://na-journal.ru>

8. Молдалиева, С. А. Правовое воспитание студентов как путь к успеху в развитии правового государства [Текст] / Молдалиева С.А. // Материалы Межд. науч.-практич. конф. // Дистанционное обучение в ВО: опыт, проблемы и перспективы развития. – СПб, 2020. – С. 129-132.

9. Молдалиева, С. А. В памяти вечно живой [Текст] / Молдалиева С.А. // Эл. материал международной научно-практич. коференции: ВОВ в истории моей семьи - МУК – 2020.

10. Молдалиева, С. А. Нравственно-правовая культура педагога [Текст] / Молдалиева С.А. // Обзор педагогических исследований. – М. – 2021. – Т.2. – №2. – С. 40-45. <http://opi-journal.ru>

11. Молдалиева, С. А. Сущность правовой компетентности педагога [Текст] / Молдалиева, С.А. // Алтайский государственный гуманитарно-педагогический университет имени В.М. Шукшина / Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – 2021. – С. 245-252. 1 электрон. опт. диск (CD-R).

12. Молдалиева, С.А. Правовая компетентность как составляющая профессиональной компетентности педагога гуманитарного образования [Текст] / Молдалиева С.А. // Вестник БГУ. – 2021. – № 2-3. – С. 56-57.

Молдалиева Саламат Аманкуловнанын 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогика жана билим берүү тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн «Университеттин шартында гуманитардык адистиктердин болочок педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары» аттуу тема жазылган диссертациялык изилдоонун

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: калыптануу, укуктук компетенттүүлүк, негиздер, гуманитардык багыттар, процесс, модель, педагогикалык шарттар, эксперимент, эффективдүүлүк, университет, болочок мугалимдер.

Изилдөөнүн объектиси: университеттин шартында болочок мугалимдердин укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу процесси.

Изилдөө предмети: гуманитардык адистиктердин болочок педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары.

Иштин максаты: ЖОЖдун шартында болочок гуманитардык адистиктердин болочок педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана алардын эффективдүүлүгүн эксперименталдык түрдө далилдөө.

Изилдөөнүн ыкмалары: документалдык материалдарды жана илимий-методикалык булактарды талдоо, бизнес жана ролдук оюндар, долбоорлор ыкмасы, мээ чабуулу, баарлашуу, анкета, сурамжылоо, моделдөө, педагогикалык эксперимент.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: университеттин шартында болочок гуманитардык адистиктердин болочок педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун теориялык негиздери, педагогикалык шарттары жана өбөлгөлөрү изилденген; «Мугалимдин укуктук маданияты» атайын курсу иштелип чыкты, университеттин шартында болочок гуманитардык адистиктердин болочок педагогдорунун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруу модели түзүлдү; болочок мугалимдердин укуктук компетенттүүлүгүн калыптандырууга көмөктөшүүчү педагогикалык шарттар аныкталган жана алардын эффективдүүлүгү эксперименталдык жактан текшерилген.

Колдонуу боюнча сунуштар: болочок педагогдордун укуктук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун аныкталган модели окуу процессин максаттуу жана системалуу уюштурууга жардам берет, укуктук билимдердин деңгээли максималдуу жогорулатылат жана укуктук компетенттүүлүктү калыптандырат. Укуктук окутуу процессиндеги өбөлгөлөргө жана милдеттерге ылайык атайын курстун жаңыртылган мазмунун ЖОЖдо укуктук окутуу процессинде гуманитардык багыттар үчүн колдонсо болот.

Колдонуу чөйрөсү: келечектеги мугалимдер практикада колдоно алышат.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Молдалиевой Саламат Аманкуловны на тему «Педагогические условия формирования правовой компетентности будущих педагогов гуманитарных специальностей в условиях вуза» на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: формирование, правовая компетентность, основы, гуманитарные направления, процесс, модель, педагогические условия, эксперимент, эффективность, вуз, будущие педагоги.

Объект исследования: процесс формирования правовой компетентности будущих педагогов в условиях вуза.

Предмет исследования: педагогические условия формирования правовой компетентности будущих педагогов гуманитарных направлений.

Цель работы: выявить педагогические условия формирования правовой компетентности у будущих педагогов гуманитарных специальностей в условиях вуза и экспериментальным путем доказать их эффективность.

Методы исследования: анализ документальных материалов и научно-методических источников, деловые и ролевые игры, метод проектов, мозговой штурм, беседа, анкетирование, опрос, моделирование, педагогический эксперимент.

Полученные результаты и их новизна: изучены теоретические основы, выявлены предпосылки и противоречия в вопросе формирования правовой компетентности будущих педагогов в условиях вуза; обновлено содержание спецкурса “Основы образовательного права”; создана и усовершенствована модель формирования правовой компетентности будущих педагогов гуманитарных специальностей; выявлены педагогические условия, способствующие формированию правовой компетентности будущих педагогов и экспериментально проверена их эффективность.

Рекомендации по использованию: выявленная модель формирования правовой компетентности будущих педагогов поможет в целенаправленной и системной организации учебного процесса где максимально будут повышены уровень правовых знаний и формирования правовой компетентности. Обновленное содержание спецкурса в соответствии с предпосылками и задачами в процессе правового обучения можно использовать для гуманитарных направлений в процессе правового обучения в вузе.

Область применения: может быть использована будущими педагогами в практической деятельности.

SUMMARY

dissertation of Moldalievna Salamat Amankulovna "Pedagogical conditions for the formation of legal competence of future teachers of humanitarian specialties in the conditions of the university" for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Key words: formation, legal competence, fundamentals, humanitarian areas, process, model, pedagogical conditions, experiment, efficiency, university, future teachers.

Object of research: the process of formation of the legal competence of future teachers in the conditions of the university.

Subject of study: pedagogical conditions for the formation of the legal competence of future teachers of the humanities.

The purpose of the study: to identify the pedagogical conditions for the formation of legal competence in future teachers of the humanities in the conditions of the university and experimentally prove their effectiveness.

Research methods: analysis of documentary materials and scientific and methodological sources, business and role-playing games, project method, brainstorming, conversation, questionnaire, survey, modeling, pedagogical experiment.

Scientific novelty of the results obtained: the theoretical foundations, pedagogical conditions and prerequisites for the formation of the legal competence of future teachers in the conditions of the university were studied; a special course “Legal culture of a teacher” was developed, a model was created for the formation of the legal competence of future teachers of the humanities in a university environment; the pedagogical conditions that contribute to the formation of the legal competence of future teachers have been identified and their effectiveness has been experimentally tested.

Level of use: pedagogical conditions and prerequisites for the formation of the legal competence of future teachers in the conditions of the university will be able to contribute to the development and improvement of the level of legal culture of students as future teachers, skills in working with legal documents; the ability to find and apply relevant legal information, to know not only their rights and obligations, but also to respect students, respect their rights and freedoms, not infringe on their dignity, conduct legal education among students, parents and colleagues.

Scope of use: can be used by future teachers in practice.